

Mitrovics Gyula bölcselete.

1. Általános jellemzés. Bibliográfia.

A megállapítás, mellyel Mitrovics Gyulai Pált, mint esztétikust jellemezte, teljes mértékben érvényes rá is, mint bölcselőre. Mitrovics Gyuláról is elmondhatjuk, hogy ha bölcseleti rendszert nem is adhatott, termékeny irodalmi működése folyamán mégis teljes egészét alkotó filozófiai világfelfogást érlelt ki magában.¹

Mitrovics Gyula életművének java az esztétika és a pedagógia művelésére esik. E két tudomány szak, ha aforisztikus elvek és szabályok önkényes megállapításán túlemelkedve valóban tudomány akar lenni, feltétlenül filozófiai megalapozottságot, egységes bölcseleti világképbe való beillesztést igényel. Mitrovics számolt ezzel a szükséggel, mert pályája kezdetén szaktudományai művelését a legszélesebb filozófiai alapok megszerzésével kezdte meg. Későbbi irodalmi működése során sem fáradt bele, hogy újból és újból megvonja szűkebb szaktárgyától a legegységesebb elvekhez vezető szálakat. Nem az egyszerű filozofikus világnézetre gondolunk itt, melynek megalkotására minden gondolkozó ember legalább is kísérletet tesz, hanem a bölcselet központi és részproblémáin való tudatos munkára, melynek eredményeit egy gazdag irodalmi munkálkodás tükrében itt-ott mint öncélúan filozófiai adalékokat, másutt mint esztétikai, lélektani, pedagógiai összefüggésekbe belevont megjegyzéseket lelhetjük fel és összegezhethetjük.

Mitrovicsnak kifejezetten filozófiai munkásságára vonatkozóan legyen elég a következőket megemlítenünk. Ő látja el 1910-től kezdve a debreceni főiskola filozófiai tanszékét. A Filozófiai írók Tára XIX. kötetében függelékként közli a magyar bölcseleti irodalom vázlatos, de a hatvanas évekig terjedő áttekintését. Ugyanebben a kötetben Schweigler nagy-sikerű filozófiatörténetét ülteti át magyarra terminológiai nehézségek miatt sok fáradságot igénylő, mégis jósikerű fordításban.

¹ V. ö.: Gyulai Pál esztétikája idézetekben. Bp. é. n. Franklin, a Kultúra és Tudomány c. gyűjteményben, 5. o.

Szakdisciplinák körébe vágó irodalmi munkái közül az általános filozófiához való viszony a legszorosabb és a legkiadósabb a következő művekben:

Az esztétikai tetszés alapproblémája, 1912. E tanulmány empirikus- pszichológiai problemafeltevésből kiindulva, az e szempontok által kijelölt keretben, egységesen és tömören kidolgozott esztétikai elmélet, mely épen pszichologisztikus volta miatt belátást enged Mitrovics lélektani felfogásába tudományos pályája első felében. Rendszeres esztétikai méreteinek másik irodalmi emléke a debreceni egyetem népszerű főiskolai tanfolyamán *Aesztetika alapvető elvei* címen tartott és kiadott előadása (1916).²

A magyar esztétikai irodalom története, 1928. A szerző e tudományszaknak eddig legteljesebb irodalomtörténetét nyújtva a tárgyalás folyamán a tárgy természetéből folyóan találkozik és állást foglal a magyar esztétikai elmélet fejlődésére hatással volt nagy filozófiai rendszerekkel szemben, amilyen a kantiánizmus, a hegelianizmus, a biológiai, pszichológiai és szociológiai irányok és, ami legközelebb érint, két nagy magyar bölcséleti rendszerünk, a Böhm Károlyé és a Pauler Ákosé. Ez az állásfoglalás, bár keretében és szempontjaiban alá is van rendelve az esztétikai nézőszög diktálta érdekeknek, mégis becses adatokkal járul Mitrovics bölcséleti felfogása körvonalazásához.

A neveléstudomány alapvonalai, 1933., előkészítő tanulmányaival együtt (*Az egyéni nevelés főbb szempontjai*, 1917. és *Nevelésügyi feladataink a háború után*, 1918.) irodalmi gyümölcsei egy, a debreceni egyetem pedagógiai tanszékén kifejtett, csaknem negyedszázados szolgálatnak. Mitrovics neveléseméleti iránya egyszerre lélektani és normatív, megfelelően annak a kettős hemiszférának, a reálisnak és az ideálisnak, melyhez az emberélet tartozik. Egészen természetes, hogy ez a mű módot nyújt rá, hogy belőle a szerzőnek mind lélektani, mind axiológiai meggyőződéseit kifejhessük.

Ez átfogó munkák mellett Mitrovicsnak számos, részletkérdéseket feldolgozó tanulmánya tartalmaz hasznos utalásokat dolgozatunkhoz.

2. Vizsgálati szempontjaink.

Valamely filozófiai világnézetet három pontján át lehet a legkönnyebben és a legbehatóbban megközelíteni.

a) Milyen benne az ismeretállománynak, a fogalomnak, a kutatási módszereknek a kezelése? Milyen fokú az illető

² Mitrovics szerint „a többi (t. i. esztétikai tanulmánya), legalább részben, ehhez mintegy indukciós anyag gyanánt szolgált. Maga az előadás különben népszerű összefoglalása a kéziratban levő Rendszeres Esztétika első részletének.” *A magyar esztétikai irodalom története*, 1928., 331. o.

világnézetben megnyilvánuló kritikai öneszmélés? Röviden: mi az illető gondolkozó *ismeret- és tudomány kritikai* felfogása?

b) A filozófiai világnézet ugyan kiterjed a valóság egész körére, van mégis egy szűkebb köre is a valóságnak, mely sajátosan a filozófiai vizsgálódáshoz tartozik, annyira, hogy e valóságok látásának, magyarázatának a mikéntje eleve eldönti az *egész* világmagyarázat mikéntjét. Ebbe a szűkebb körbe tartoznak a lelki élet, az embertani és társadalomtudományi jelenségek. A második kérdés tehát ez: milyen a vizsgált gondolkodó *pszichológiai, antropológiai és szociológiai* elmélete.

c) Az utolsó kérdés végül arra vonatkozik, hogy a vizsgált világnézet milyen mértékben vet számot ideális létezők, mint célok, értékek, eszmények stb. fennállásával és a célok és eszmények mely együttesét ítéli a legértékesebbnek, ill. abszolútan értékesnek. E harmadik kérdés a vizsgált gondolkodó *értékelő világnézetére* vonatkozik.

Kutassuk végig a következő oldalakon e három kérdéssel Mitrovics Gyula tudományos pályájának irodalmi emlékeit. Fáradozásunktól kettős hasznot várhatunk. Mitrovics műveinek bibliográfiájából kitűnik, hogy tudományos tevékenységéből egyaránt rész jut mind az elvont elméleti tanulmánynak, mind az eruditív történelmi vizsgálódásnak és végül ezek kiértékesítésének mind az esztétikai-kritikai, mind a pedagógiai gyakorlatban. Az elmélettel, a múlttal és a gyakorlattal való ez a széleskörű kontaktus filozófiai tan vizsgálatahoz a legkedvezőbb első benyomást kelti. Továbbmenve, az ő tudományos működése átöleli az utolsó negyvenöt esztendő, azt a kort, melyből filozófiai kultúránk jelene a legközvetlenebbül ered. Így bölcséleti felfogásának tanulmányozása nemcsak elvi-filozófiai, de történelmi szempontból is számot tarthat teljes érdeklődésünkre, mint annak a filozófáló szellemnek egyik képviselője, melynek mai filozófiai felfogásunk legközvetlenebb örököse, a holnapé pedig legszorosabb továbbfűzése.

3. A megismerésről általában.

a) *Kant nyomában.* — A dogmatikus realizmus és a kriticismus nagy ismeretelméleti vitájában Mitrovics határozottan az utóbbi mellé áll. A königsbergi bölcshatározatok alaptételeit az ismeretek alanyi eredetére vonatkozóan a bölcsélet véglegesen biztosított felismeréseinek tekinti. „Mi a valóságnak olyan létezési formákat tulajdonítunk, — mondja ezzel egyezően Mitrovics, — aminő formákban mi a valóságot felfogjuk, illetőleg a lelkünkön visszatükröztetjük. A valóság

a mi részünkre olyan, amilyenek látjuk. Képletesen szólva azt mondhatnók, hogy a világ képét a mi lelkünk vetíti ki a valóságra.”³

b) „*A megismerés reciprocitás-törvénye.*” — Viszont a magánvaló kérdésben nem követi Kant utódainak egy részét, Fichtét, vagy az újkantiánusokat (Cohen, Natorp, Cassirer) a szubjektív logikai idealizmus irányában, nem oldja fel logikai kategóriákban a magánvaló fogalmát, hanem a Kant-magyarázók másik szárnyához csatlakozva a kritikai realizmus és a pozitivizmus álláspontját vallja. E szerint az álláspont szerint az a helyes ismeret, amely tárgyával, melyre vonatkozik, és amely az ismerő alanytól függetlenül is fennáll, megegyezik. E felfogás *experimentum crucis-a* az a kérdés, hogy a teljesen szubjektív felépítésű ismeret és a külső tárgyak világa között mi biztosítja a megegyezést? Mitrovics e kérdésben a „*megismerés reciprocitás-törvényeivel*” felel meg. „Maga a valóság egyfelől és a külvilág által fölkellettt ingerek útján lelkünkben támasztott benyomások, másfelől tökéletesen párhuzamosak és egybevágók... Ennek megfelelőleg a pszichikai egység tételének az univerzum egysége az ellentétes párja.”⁴

Az ismeretek és a külvilág egyezésének törvényeit fejlődésbiológiai megfontolások, főként az *akkomodáció* törvénye emelik az egyszerű posztulátum bizonyosságánívója felé. „A mi lelki, testi szervezetünk a túlvilág állandó ráhatása alatt alakult ki. Ha nem alkalmazkodott volna a környezethatásokhoz, okvetlenül elpusztult volna; ebből szükségképpen következik az a föltevés, hogy maga a valóság és a külvilág által fölkellettt ingerek útján lelkünkben támasztott benyomások tökéletesen párhuzamosak és egybevágóak.”⁵ „Az emberi szemlélés formái a természet létezési formáihoz igazodnak.”⁶

c) *Alkalmazás az esztétikában.* — Ez állásfoglalások gondolkodónk szaktárgyában, az esztétikában nyernek egyrészt igazolást, másrészt alkalmazást és kiértékelést. Mitrovics szerint az esztétika tudományos művelése csak Kant ismeretelméleti felfedezései óta vált lehetségessé. Kant előtt a gondolkodók tárgyi feltételekben és mozzanatokban keresték a szépség és tetszés magyarázatát, természetesen eredménytelenül, ill. szegényes eredményekre kárhoztatva. Ezzel szemben Kant helyes szempontjai szerint „a szépet is az egyéni tudat szempontjából, és pedig kiválóan mint az emberi lélek

³ Az aesthetika alapvető elvei, 1916. 21. o.

⁴ A magyar esztétikai irodalom története, 1928. 332. o.

⁵ Az aesthetika alapvető elvei, 1916. 21. o. L. még: Az esztétika és a pszichológia viszonya, 1929. 34. o.

⁶ Esztétika és kritika. 1935. 13. o. L. még: A nevelést, alapv., 1933. 35. o.

tevékenységét, kell felfognunk. Ezért annak forrásait is az emberi lélekben kell keresnünk és így annak feltételeit is az emberi lélek törvényei közt kell megtalálnunk.”⁷ Mitrovics ezeket az esztétikai pszichológizmus programját felvázoló sorokat fenntartás nélkül aláírja. Véleménye szerint az esztétika szempontjából a Kant által előidézett fordulat azt jelenti, hogy ideális és normatív magánvaló szférák helyett végre az a jelenségcsoport kerül tudományos vizsgálat alá, melyben az esztétikai hatások valóban erednek, amelyben érvényesülnek. E jelenségcsoport a pszichikai adatok és élmények világa. „A szépség világa csak mi reánk, emberekre tartozik;... csak mi általunk létezik és ... annak létfeltételeit, vagy legalább is érvényesülésének feltételeit — ami különben az előbbivel azonos — mi bennünk, a mi emberi lelkünkben, kell keresni.”⁸ A pszichikum a maga törvényszerűségével azonban nem csak az esztétikai felismerés és az esztétikai tetszésítéleteknek a forrása, de forrása a szellem egész jelenségvilágának, vele az ismereteknek is. Az a kérdés marad még hátra, hogy minek látja Mitrovics a pszichikumot. A mechanisztikus kauzalitásnak engedelmességet természet egy részének, vagy pedig látja benne a célszerű öntevékenység mozzanatait is?

d) *A bizonyosság forrásának problémája.* — Az imént felvetett kérdésben Mitrovics gondolkozásában ugyanazt a fejlődést tapasztalhatjuk, mint amelyen a logikai és ismeretelméleti kutatás a lélektani felfogással együtt a századforduló óta keresztülment. E fejlődés tekinthető az érdeklődés eltolódásának is. A századforduló táján a lelki-szellemi jelenségeket is természettudományos problémafelvetéssel közelítették meg; egy fiziológiai pszichológia elméletén keresztül igyekeztek őket megérteni. A világháború óta az érdeklődés újra erősebben a sajátosan emberi és a normák világa felé fordult; a pszichológia sok vonásában restaurálta a spiritualisztikus lélek-felfogást. Mitrovicsot a természettudományos problémafeltevés korszakában is visszatartotta mindenféle túlzástól a lelki élet egységes és sui generis mivoltára vonatkozó alapvető meggyőződése. Most csak azt kísérik nyomon néhány idézet kapcsán, hogy hogy terjed ki szerzőnk érdeklődése, a megismerés forrását és eszközeit keresve, a lélektani *adottságoktól*, a képzetektől és érzelmektől a lélektani *aktusok* irányában.

Egy 1916-ban írt tanulmányában a pszichológiát tekinti a legközvetlenebbül tapasztalati tudománynak. A többi tapasztalati tudományok csak közvetve tapasztalatiak, t. i. a pszichológia közvetítésével. Más tapasztalati tudomány körében „voltaképen sohasem magukról a vizsgálati tárgyakról szer-

⁷ Az aesthetikai tetszés alapproblémája, 1912. 9. o.

⁸ Az aesthetika alapvető elvei, 1916. 7. o.

zünk tudomást, hanem csak saját lelki szervezetünk állapotairól és változásairól, melyekkel az a külvilág benyomásaira visszafelel.”⁹ A lélek szerepe a tudományos megismerésben itt még kevés öntevékenységet magukban foglaló kifejezésekkel van jellemezve („állapot”, „változás”).

Annál határozottabb kifejezésekkel írja le Mitrovics a léleknek a megismerésben végzett öntevékeny funkcióit 1933-ban írt neveléstudományi rendszerében. A *szemlélet* tárgyalása közben a *tárgyasításról* szólva ez utóbbi véghezvitelében a mechanikusan lepergő lélektani folyamatokon kívül kiemeli az olykor szintén tudattalanul végbemenő, de lényegében öntevékeny értelmi funkcióik szerepét. E funkciókat az érzetek *kiválogatásában, megrostálásában, azután egységbe foglalásában, végül kivetítésében* látja. Az asszociációs lélektant, a folyamatok pszichológiáját, tehát ki kell egészítenünk pszichikai *aktusok* felvételével, ha a megismerés közelebbi megértését igényeljük. „Csak az elméleti, elemző megismerés fogja fel lelki élmény... gyanánt a szemléletet és bontja fel alkotó elemeire, az érzetekre. Az érzetektől azonban magukból nem tudók megkonstruálni a szemlélet fogalmát.”¹⁰

Az asszociációs pszichológiának az aktus-pszichológiával való ez a kiegészítése azonban nem jelenti Mitrovics számára az empirizmus és lélektani problémalátás álláspontjának odahagyását, hanem csak a kiegészülését, saját programja irányában való haladását, megerősödését. Ezután sem hajlandó hozzájárulni a megismerés magyarázata céljából a lelki élet jelenséganyagán és törvényszerűségein kívül akár ontológiai, akár axiológiai magánvaló tényezők felvételéhez. Innen a Böhm-iskola egyik irányával szemben a kritikája. „Érthetetlen — írja — az az ellenszenv, amivel Böhm némely hívei a pszichológiai empirizmus ellen fordulnak. Ez ellentétben áll a Böhm-féle világkép-alkotásnak szubjektív jellegével.” „Ha az érték, mint önérték, *immanens* tulajdonsága a tárgynak, hogyan lehet az egyidejűleg az emberi szellem projekciója?” „Ha áll a premissza (t. i. hogy a világkép szellemünk projekciója), le kell vonnom a konzekvenciákat, hogy az értéket is én látom, érzem, vagy magyarázom bele és nemcsak kifejtem belőle, vagy fölismerem benne.”¹¹

A pszichológiai empirizmust, melyet Mitrovics védelmébe vesz, kizárólag mint tudományos kutatási *módszert* kell értelmeznünk, nem pedig mint spekulatív kozmikus teóriát, mely

⁹ Az *aesthetika* alapvelő elvei. U. o.

¹⁰ A nevelést, alapv. 128. o. Lásd még a megismerés lépéseire vonatkozóan e mű 3. és 4. oldalait.

¹¹ A m. eszt. irod. tört., 1928. 409—410. o.

erőszakosan minden létezőt pszichikai kategóriákban kísérelne meg feloldani. Csak a megismerés, továbbá a megismerésre vonatkozó megismerés, tehát az ismeretkritika, módszere a pszichológiai empirizmus, de nincs vonatkozással a tárgyi univerzumra.¹² A „megismerés reciprocitás-törvénye” (3. §. b) azonban biztosítja, hogy az igaz ismeretek rendszere meg-egyeznek a tárgyak világával, melyre vonatkozik.

Viszont az empirizmus nem jelenti a megismerő elmének a mindenkori konkrét tapasztalás anyagához való odaszeg-
zetségét sem, hanem jogunkban áll ezt az anyagot, egyedül a logika szabályait tartva szem előtt, kiegészíteni, vagy leg-
alább tovább építeni. Innen a *metafizika* lehetősége. Csak-
hogy ez a metafizika nem *a priori*, racionalisztikus, hanem in-
duktív, *a Methaphysik von anten* igazolja Mitrovics erkölcsi
normáinak és transzcendens tételének az igazságát; „Helyt-
álló tételek és igazságok egymásnak nem mondhatnak ellent.
Azért, ha valami túl is esik érzékeink tapasztalásának a körén,
amennyiben logikai szükségszerűség fölismerésére vezet, és
ha a logikai okfejtésben hiba nem történt, függetlenül
a tapasztalástól, akkor az érvényes igazság.”¹³

Erkölcsi tételekre vonatkozóan az igazolás posztulativ
formáját is alkalmazza. „Bizonyító érv: így van ez, mert
másként nem is lehet. E nélkül hazugság volna az élet és
nem lehetne beszélni erkölcsi igazságszolgáltatásról.”¹⁴

e) *A megismerés határai. Örök fejlődés. A megismer-
hetetlen.* — Szemben a történelmileg elért megismeréssel, mely
változó, fejlődésre képes, Mitrovics szerint fennáll a logikai
és más körbe tartozó igazságok rendszere, mely igazságok
úgy állnak fenn, hogy érvényesülnek, mint pl. a természeti
vagy szellemi világ ható törvényei. Fennállásuk független
értelmi felismerésüktől. Viszont az emberi megismerés célja
ép az igazságok e rendszerének a felismerése. Csakhogy ez
igazságokat nem ismerheti fel mintegy *a priori*, hanem csak
a tapasztalás útján, ép a változó, fejlődő történelmi meg-
ismerésen, a tudományos kutatáson keresztül. Az örök igaz-
ságok fokozatosan kerülnek be a megismerés körébe.¹⁵
Az emberi megismerés előtt tehát szinte végtelen fejlődés áll.
„Felemelő tudnunk, hogy a fejlődés lehetőségei korlátlanok.
Az ember kutató szeme s magasra törő vágyai mind mé-

¹² V. ö.: Esztétika és kritika, 1935. 4—5. o.

¹³ A nevelést, alapv., 1933. 33. o.

¹⁴ Szabad legyen rámutatnom a szerző gondolkozásmódjának a posz-
lulatum, mint bizonyításforma alkalmazásában Kant vagy még közelebről
Spencer felfogásával való rokonságra. L. pl. Spencertől: Autobiography I.
58. o.

¹⁵ Az esztétika és pszichológia viszonya, 1929. 38. o.

lyebben hatolnak bele a lét misztériumába a nélkül, hogy megfejtethné bármikor is a végső problémákat.”¹⁰

4. A tudományos kutatás módszeréről.

a) *Az apriorizmus kritikája.* — A tudomány első feladata Mitrovics szerint a tények megállapítása,¹⁷ második pedig a tények magyarázata törvényeik megállapítása útján.

A törvények megállapítására a bölcsellettörténetben két módszer fejlődött ki, a *racionális* és az *empirikus*. A racionalizmus szerint a legátfogóbb fogalmakat és összefüggéseket az Én a saját erejéből ismeri meg. A részletesebb összefüggések mikéntjét ezekből az általános igazságokból a logikus gondolkodás vezeti le, dedukálja. Mivel úgy az általános, mint a részösszefüggések igazságok, a reális valóság nekik engedelmessé, megfelelővé, folyik le. Az Én számára azonban a valóság, úgy, amint azzal a tapasztalásban találkozunk, nem forrása a megismert igazságoknak, hanem mintegy csak illusztrációja. A racionalizmus spekulatív metafizikához vezet, mely egyedül deduktív következtetésekre támaszkodva és határt nem ismerve hatol be megállapításaival a való és a kellő világába. A deduktív módszert követik a szaktudományok közül a matematika és a geometria.

A racionalizmus ellenfele az empirizmus, mely tagadja, hogy a lélek, diszpozíciókon kívül, kész ismereteket tartalmaz. Az ismeretszerzés egyedüli útja a tapasztalás. A valóság törvényeit úgy ismerjük fel, hogy sok hasonló és ismétlődő tapasztalati adatból kivonjuk, indukáljuk a bennük érvényesülő általános törvényszerűségeket. Az indukció a természet-tudományok szelvében elfogadott módszere.

Mitrovics azzal, hogy a megismerés első feladatának a tények megállapítást tekinti, állást foglalt az empirikus és induktív kutatási módszer mellett. Ismét az esztétika az a terület, ahol a módszerre vonatkozó nézetei kiérlelődnek és alkalmazást nyernek. „A deduktív és normatív, hogy ne mondjam, metafizikai irányú esztétika — írja — az empiriától való elvi idegenkedése miatt igen sok esetben teljesen elszakadt a művészi valóságtól és a művészi valóság nyújtotta élményektől; és a művészi megvalósulástól egészen idegen szempontok alkalmazásával mintegy felülről akart a művé-

¹⁶ A nevelést, alapv., 1933. 34. o. A Kant-i, Comte-i, de különösen a Spencer-i filozófiával való rokonság a végső kérdések megismerhetetlenségére vonatkozóan is kézenfekvő. L. Spencertől: *First Principles* I. rész IV. fejt. 7. (az U n k n o w a b l e-ről), vagy a *Principles of psychology* VII. rész XIX. fejezetét.

¹⁷ Az aesthetika alapvető elvei, 191.6.. 7. p.

szetek életébe beleavatkozni s nem egyszer idegenszerű törvényeket diktálni a művészetekre.¹⁸

De, amint gondolkodónk kifejti, az ú. n. *a priori* elvek valójában nem azok, hiszen „az elméletnek vallói is épen fáradságos okoskodás útján jutnak el ezek felállításához”.¹⁹ A másik óvatosságra intő probléma pedig az, hogy, ha az *a priori* elvek csakugyan levezethetetlenek, érvényességüknek a kritériumát hogyan lehet megállapítani? Ha a tapasztalatok igazolják őket, visszaértünk az empirizmushoz, „ha pedig felesleges velük szemben az igazolás, akkor a legveszedelmesebb dogmatizmus járma alá hajtjuk a fejünket.”²⁰

Mitrovics szerint a kérdés megoldása abban van, hogy az állítólagos *a priori* princípiumokat az Én rendező elveinek vagy rendező hipotéziseinek kell tekinteni. Előállásuk megmagyarázására pedig Descartes metafizikai tana helyett a „tudattalanság elméletéhez” folyamodik. Ez elmélet szerint lelki és testi szervezetünk az emberi faj fejlődése során az állandó alkalmazkodásban találta meg megmaradása feltételeit. Az alkalmazkodás termelte ki, mint kereteket, mértékeket, elveket, azokat a nagy, átfogó szkémákat, melyekben lelkünk benyomásait elrendezi, visszatükrözteti. „Empirikus felfogásunk szerint — írja Mitrovics — úgy állanak elő azok az *a priori*, helyesebben rendező elvek is, amelyek tulajdonképpen a mi emberi psychénknek disponibilis tulajdonságai.” Mivel pedig a keretek kialakulása a filogenetikus fejlődés óriási méreteiben öntudatlanul kellett, hogy végbemenjen, ezért őket „az aprioritás és egyetemesség mysticizmusa” veszi körül. Magyarázatuk azonban e látszat ellenére is „mindenkor pszichológiai kialakulásuk tudattalanságában kerecsendő.”²¹

b) *Az induktív módszer.* — A tudományos munka feladata szerzőnk meghatározása szerint az, hogy a lelki élet tényeit a legteljesebb alapossággal és teljességgel megfigyelve az e tényekben mutatkozó törvényszerűségeket, mint elveket kiemelje, tömörítse.²² E tételt az esztétikára vonatkoztatva „a kutatásnak egyedül helyes módja itt is az, amit a természettudományok követelnek. Tudniillik az egyes esztétikai jelenségeket kell a legbehatóbb vizsgálat és elemzés alá vetni, s a részletekben felismert tudományos igazságok összetételéből induktív eljárás útján kell mind általánosabb és egyetemesebb jellegű igazságok megállapítására törekedni.”²³

¹⁸ Esztétika és kritika, 1935. 4. o.

¹⁹ Az aesthetika alapvető elvei, 1916. 13. o.

²⁰ U. o.

²¹ U. o. 12—13. o. és A m. észt. irod. tört., 1928. 332. o.

²² U. o. 12—13. o.

²³ Az aesth. tetszés alapproblémája. 1912. 6. o.

Az induktív eljárás itt kijelölt munkatervének végrehajtására a példát maga Mitrovics nyújtja „Az esztétikai tetszés alapproblémája és a Fechner-féle princípiumok” c. dolgozatában, melyben szerzőnk Fechner számos esztétikai elvét tömöríti előbb 5 „kategóriába”, azután 3 „szempontba.”

Az elvek elvonásának módja az *ismétlődő* törvényszerűség megragadása. Ugyanez az elvont mennyiségi és fajfogalmak kialakulásának módja is, a gyermekkori értelmi fejlődés során is. „Amikor a gyermek többszörösen ismétlődve egymással csaknem teljesen azonos, mindenesetre egymáshoz igen hasonló dolgokkal találkozik,... az azonos tulajdonságok bevésszük nála és egységbe tömörülnek.”²⁴ Ugyanezt a vezető szerepet játssza az élmény ismétlődése nem „csak az általános elméleti fogalmak, de az általános *formaképzetek* keletkezésénél is. „A valóság tárgyait szemlélve, azok *átlagos formái* lelkünkbe vésszük.”²⁵

Az általános fogalmak és törvényszerűségek megismerésének e kissé mechanisztikus, egyébként Stuart Mill és az egész induktív logikai irány által is vallott módja alól gondolkozóink csak a lángelme kedvéért tesz kivételt és enged helyet a bergsoni vagy husserli idea-szemlélethez közelebb álló felfogásnak. A zseni „ösztönös biztonsággal sokszor már *egyetlen esetben is* felismeri a keresett törvényszerűséget és annak fonálára egy rápillantással fűzi össze az odatartozó eseteket.”²³

5. A tudományok rendszeréről, hatásköréről. A filozófiáról általában.

a) *A totalitás-elmélet.* — Mitrovics világfelfogásának tengelyében a már tárgyalt „ismeret reciprocitás-törvénye” (3. §. b), illetőleg annak mind az ismeretek, mind az univerzum egészére alkalmazott alakja, az u. n. totalitás-elmélet áll. Ez elmélet szerint az emberi lélek és vele együtt ismereti világunk összefüggő és egységes voltának a reális világ összefüggő és egységes volta felel meg. Láttuk azt is, hogy e megfelelés a filogenetikai asszimiláció törvényére épül, mely szerint ismerőerőnk a fajfenntartás érdekében hozzáilleszkedett a reális környezethez (3. §. b). A totalitás-elmélet, mely a legutolsó félszázad egyik nagyjelentőségű és nagy erővel kidolgozott természettudományi²⁷ és filozófiai²⁸ gondolata, fontos

²⁴ A nevelést, alapv., 1933. 209. o.

²⁵ A m. észt. irod. tört., 1928. 308. o.

²⁶ A nevelést, alapv., 1933. 228. o. Lásd még: 225—230. o.

²⁷ Fizikai kifejezése „az energia megmaradásának az elve.”

²⁸ Külföldi képviselői közül említjük meg Höffdinget.

következményekkel jár mind a valóságkutatásra, mind az ismeretelméletre. A valóságtudományok számára leszögezi, hogy „a létező dolgok, sőt történések is valamennyien közelebbi vagy távolabbi kapcsolatban vannak egymással.” „A teremtett világon minden egyetemes összefüggést mutat.” Az ismeretek világára vonatkozóan viszont szerzőnk fogalmazása szerint az a totalitás-elmélet korollárium, hogy „az emberileg megállapítható igazságok, vagy igazságot tartalmazó tételek egyetemes összefüggést mutatnak, ennek következtében egymásnak ellent nem mondhatnak, hanem inkább egymást kiegészítik.” A totalitás-elmélet e kettős következményét leíró sorokat szerzőnk fontosságukhoz mérten „A neveléstudomány alapvonalai” első oldalán helyezi el.²⁹ Egy másik tanulmányának szintén két első sora az a megállapítás, hogy ismereteink és a tudományok *összefüggő és egyetemes rendszert* alkotnak.³⁰

b) *Szakadékok a tudományos kutatás egységében.* — Ez egységnek, részben mint valóságnak, részben mint eszménynek a megállapítása mellett azonban Mitrovics nem ment el észrevétlenül a mellett a másik jelenség mellett sem, hogy tapasztalataink világában bizonyos heterogén tárgycsoportok válnak külön, melyek egységes, összefüggő megértésük elé a legnagyobb, eddig át nem hidalt nehézségeket támasztják. Mitrovics már egyik első tanulmányában a fizikai, ill. *fiziológiai* és *lélektani* jelenségek összefüggését vizsgálva, bukkan és mutat rá nagy határozottsággal erre a tényre. A mai tudományos elmélet és gyakorlat a fiziológiai és lelki jelenségek mellett, mint heterogén ténycsoportokat, megkülönbözteti a szervetlen természet, az emberi társadalom és az ideális létezők köre (számok, formák, értékek) jelenségcsoportjait is.³¹

Mitrovics határozottan ellene szegül minden túlzásnak, mely a bajokon egyetlen jelenségcsoport törvényszerűségeinek az egész univerzumra való kiterjesztésével, materializmus, vitaiizmus, pszichológizmus stb. formájában, akar segíteni. „Helytelen azoknak az álláspontja, — írja 1912-ben, — akik mindent materiális életnyilvánulások alapján akarnak kimagyarázni. Ezek éppen a szoros értelemben vett pszichikai tények előtt állanak meg tanácstalanul. Kétségtelenül, az emberi elme által ez idő szerint *áthidalhatatlan* űr van szervezetünk testi életműködése és a szoros értelemben vett pszichikai tények között. De azért ez utóbbiak ép' oly pozitív

²⁹ L. még: Az aesth. alapvető elvei, 1916. 17. o.

³⁰ Az esztétika és pszichológia viszonya, 1929. 31. o.

³¹ V. ö. Bucsay: A realitáskérdés, 1935. IV. rész, továbbá az e kötetben helyet foglaló „Logikai alapkérdések” 15). §.

valóságok, mint az előbbiek.” A következő sorokban meg is jelöli ez ür áthidalhatatlanságának az okát. „Az inger továbbterjedési folyamatának s érzetté, tehát már lelki aktussá alakulásának mikéntjére talán soha sem lehet fényt deríteni.” Ugyanitt megjelenik egy újabb problémának, az asszociációs-pszichológia kiegészítésre szoruló voltának a megsegítése is. „Sőt a bonyolultabb lelki tények kapcsolatainak a kutatása közt is csak bizonytalanul tapogatózunk. Egyes elemeket ismerünk fel csak, de arról nincs tiszta fogalmunk, hogy hogyan olvadnak egészé, vagy hogy hogyan ömlenek át egy más alakulásba?” Mitrovics állást foglal a pszichológiának a fiziológiával szemben való módszeres önállósága mellett. A fiziológiával meggyőződése szerint „csak alapvető elemi kérdéseket lehet megközelíteni s tisztán reájuk támaszkodva épen a legfinomabb részletigazságok maradnának feltáratlanul.”³²

c) *A komplementáris felfogás nyomai.* — A tudományos kutatás egységében mutatkozó heterogén, elkülönülő részek nem vezethetnek senkit sem arra a gondolatra, hogy e heterogenitást a *tárgyi valóság* heterogén szférákra oszlására vezesse vissza. Az univerzum egységének elve nem szenved csorbát, hiszen vitathatatlan például az „ember” tárgyi egysége, még ha a magyarázaton osztozik a fizika, a biológia, a lélektan, a szellemtudományok és a teológia is. A szakadékok forrását az emberi megismerő képesség természetében kell keresni. A tudomány örök célja azonban e szakadékok betöltése volt és marad. Addig is, amíg ez megtörténik, a követendő eljárás az egyes tudomány szférák adalékainak mint heterogén voltak ellenére is egymást kiegészítő, *komplementáris* ismeretsopornak a kiértékelése. Az egyes csoportok törvényszerűségei kisebb-nagyobb mértékben áthatják a többi csoportokat is. Így van jogunk, termékeny kutatási szempontként, pl. az erkölcsi elveket Mitroviccsal úgy tekinteni, mint a természeti elvek érvényesülését az emberi társadalom körében.³³ Végleges szabályul azonban inkább az egyes szaktudományos módszereknek és vizsgálódási területeknek a gondos különtartása, mintsem vegyítése ajánlható. A tudományos megismerés saját természete által részleges szempontok vállalására van korlátozva. „Nem vagyunk képesek egyszerre, úgyszólván egy pillantással a világ minden gazdagságát áttekinteni. Azért hol az egyik, hol a másik szempont kiemelésével gyűjtjük benyomása-

³² Az egész bekezdéshez lásd: Az aesth. tetszés alaproblémája, 1912. 11—13 o.

³³ Az egyéni nevelés főbb szempontjai, 1917. 10. o.

inkát.”³⁴ Mitrovics felfogása szerint elsősorban az ontológiai és az axiológiai szempontokat kell szigorúan különválasztva tartani egymástól.³⁵

d) *A filozófia és a szaktudományok. A filozófia és a nemzeti kultúra.* — Az eddigiekből már kitűnt, hogy milyen formában járul hozzá a filozófia Mitrovics tudományos módszere és világfelfogása megalapozásához. Ez a hozzájárulás nagy felületű és valóban alapvető. A filozófiának köszöni a tudományos kutatómunka öntudatosulását, saját természetének a megismerését épúgy, mint eredményeinek végső rendezését és egységbe foglalását is. Mitrovics tudományos pályája kezdetén a filozófiai alapok megszerzését tekintette első teendőjének (1. §.). Eredményekben gazdag tudományos pályája javát befutva pedig, mintegy saját tapasztalatait összegezve, megerősíti ifjúkori állásfoglalását a filozófia mellett. „Valamely tudománysoportba való elmélkedés — írja — el sem képzelhető bölcséleti szempontok érvényesítése nélkül. Azok, mint összefoglalás, vagy betetőzik a szaktudományok rendszerbe gyűjtött eredményeit, vagy, mint irányító szempontok, befolyásolják a kutatást és ismeretszerzést.”³⁶

Ezzel a meggyőződéssel sürgeti tanárjelöltjeinknek a mainál alaposabb filozófiai iskolázását. „Lehetőleg egész embereket akarván nevelni, a nevelési kérdést a világnézeti problémák összességébe kell beleágyaznunk. Határozott világnézet nélkül nem lehet valaki jó nevelő, mert biztos lépésekkel, határozott irányba csak oly nevelő vezetheti az embert, aki tudja, hová kell mennie és ismeri az „embernek” egész anyagi és szellemi környezését. Ismernie kell „az embert és világát”, amint a mi Böhmünk filozófiai rendszerének az összefoglaló címében kifejezte.”³⁷

A filozófia művelését azonban egyúttal nemzeti és egyetemes érdekeknek tekinti Mitrovics Gyula. Mivel a legnagyobb szellemi erőfeszítést követeli meg, ennek van éppen legerősebb fejlesztő hatása az emberi szellem habitusára, az élet feladatai közt való tájékozódásra. „Közéletünknek s társadalmunknak szüksége van a komoly elmélyedésekre, s nagy nemzeti feladataink megoldásánál mélyebbre tekintő filozófiai szempontokra.”³⁸ „Az emberiség kifejlése érdekében

³⁴ Az aesth. alapvető elvei, 1916. 18. o. L. még: Az egyéni főbb szempontjai, U. o. 17. 11. o.

³⁵ Egy hozzájárult levélből.

³⁶ A nevelést, alapv., 1933. 325. o.

³⁷ A nevelést, alapv., 1933. 73. o.

³⁸ Az aesth. alapv. elvei, 1916. 60. o.

— vallja gondolkodónk — a legelvontabb tudományok járnak a legnagyobb gyakorlati eredménnyel.”³⁹

6. Áttekintés Mitrovics lélektani, esztétikai és etikai elmélete felett. Általános méltatás.

Mitrovics Gyula bölcséleti felfogására vonatkozó vizsgálódásunk ezen a ponton megszakad és önkényesen csonka marad. Nem azért, mintha a még hátra levő területek, Mitrovics lélektani nézetei, esztétikai elmélete és pedagógiai célból kidolgozott értékrendszere nem kecsegtetnének az eddig megismertekhez hasonlóan értékes elgondolásokkal, hanem mert e területek ugyanebben az Emlékkönyvben érdemes szakemberek külön tanulmányaiban nyernek feldolgozást.

Az áttekintés kikerekítése kedvéért legyen szabad megemlítenünk a következőket:

Lélektanban Mitrovics Gyula egész tudományos pályáján keresztül mint alaptörvényhez ragaszkodik a lelki élet szimultán és szukcesszív egysége és *sui generis* voltának a tételéhez.⁴⁰ A lelki jelenségek lefolyásának a *mikéntjére* vonatkozóan sohasem csatlakozik teljesen a tiszta, mechanisztikus, asszociációs pszichológiához és fejlődése során kiegészíti nézeteit az aktus-, majd az alkatlélektan felismeréseivel.⁴¹

A lélektanban forradalmi átalakulást vezetett be Höföding korrekciója a Hume, sőt Aristoteles óta érintetlen asszociáció-törvényeken. Höföding kiegészíti e törvényeket a *totalitás*, vagy *redintegráció törvényével*,⁴² továbbá az *érdekeltség törvényével*, melyek az asszociációk lefolyásának két átfogó alaptörvényét vannak hivatva kifejezni a lelki élet *egysége* és *öntörvényűsége* érvényrejuttatásával.⁴³ Mitrovics Gyulát saját alapfelfogása az új irány táborába vonzza, ahol követi a modern lélektan fejlődését, mely mind messzebb és messzebb vezet a századfordulói elemző-lélektantól.⁴⁴ Nevelélméleti tankönyvében a legmodernebb lélektani felismeréseket értékesíti.” Példakép utalhatunk azokra a szép karakterológiai leírásokra, miket Mitrovics pl. az örök ellen-

³⁹ Nevelésügyi feladataink a háború után, 1918. 14. o.

⁴⁰ V. ö.: Az asszociáció szerepe a szépérzelmek keletkezésében és lefolyásában, 1909. 10. o.; Az aesth. tetszés alapproblémája, 1912. 8. o.: Az egyéni nevelés főbb szempontjai, 1917. 59. o.; Szánálás és nevelés, 1927. 1. o.; A nevelést, alapv., 1933. 81—82. és 205. O.

⁴¹ Az észítét, és pszichol. viszonya, 1929. 39. o.; A nevelést, alapv., 1933. 128. és 132. o.

⁴² Hamilton gondolatának felhasználásával. L.: Dissert. on Reid, 897 l.

⁴³ Psychologie, V. B 8. c.

⁴⁴ V. ö.: A nevelés!, alapv., 1933. 111-M5. és 202—203. o.

zéki és az örök többségi párt,⁴⁵ a nő és a férfi,⁴⁰ vagy végül a lángész típusának szentel.⁴⁷

Esztétikában Fechnerrel és Lipps-szel rokon irányban, empirikus-pszichológiai módszerrel és problémaállítással építi ki esztétikai elméletét,⁴⁸ melynek rendszeres feldolgozása, bár készen áll, sajnos még nem jelenhetett meg. Értékelméleti szempontból a szépet Mitrovics a tiszta humanitás egyik legközvetlenebb megnyilvánulásának tekinti.

Nevelés elméletben teljes pedagógiai értékrendszert dolgozott ki „reláció-etikai”⁴⁹ álláspont alapján. Ez az értékrendszer⁵⁰ egyrészt visszanyúlik azokhoz az antropológiai és szociológiai összefüggésekhez, melyekben az emberélet lezajlik,⁵¹ másrészt a célok világát, az igazat, a szépet és a jót az emberi szellem, ill. az erkölcsi és transzcendens szellemi közösség fogalmaiból fejt ki. Így nevezi bölcséletét axiológiai vonatkozásaiban, találóan, a *tiszta humaniász* bölcselétének.⁵²

Mitrovics Gyulát, mint gondolkozót, általában széles empirikus szemlélet és alapvetés, tárgyilagos, gondos téma-fejlesztés és végeredményként magas, egyetemes szempontok elérése jellemzik. Tudományos elődjei és kortársai közül a legértékállóbbakkal (Kant, Spencer, Fechner, Wundt, Höffding, Lipps) vállalt fegyvertársi viszonyt. A német mellett egy még nyugatibb, francia és angolszász kultúrlelkület tolmácsa, ez utóbbiak előszeretetével az empíria, a tények iránt. De egyben nemzeti hagyományok örököse, kutatója és ápolója is. Egy kívánatos embertípus megvalósulása: a népi élet egyik legnélkülözhetetlenebb őrállójáé, a világnézeti szakok bölcséleti alapokon álló tudós művelőjéé.

Strasbourg, 1938.

BUCSAY MIHÁLY DR.

⁴⁵ Az egyéni nevelés főbb szempontjai, 1917. 40—41. o.

⁴⁶ A nevelést, alapv. 8—15. o.

⁴⁷ U. o. 227—230. o.

⁴⁸ L.: Az aesth. tetszés alapproblémája, 1912. 86—88. o.; Az aesth. alapvető elvei, 1916. III. fejt.; Az ész. és pszich. viszonya, 1928.

⁴⁹ L. a Kornis-féle pedagógiai enciklopédia megfelelő címszavát, a legutóbbi párisi esztétikai kongresszus kiadványát, továbbá: A nevelést, alapv., 1933. 35—37. o. és Az ész. pszich., 1929. 36. o.

⁵⁰ „Az érték fogalmától elválaszthatatlan a v i s z o n y fogalma.” Az aesth. alapvető elvei, 1916. 11. o.

⁵¹ A nevelést, alapv., 1933. 48—50. o.

⁵² A nevelést, alapv., 1933. 3., 4., 5. és 28. fejt.